

◀B>ORGANIZOVANA KRIVICA I UNIVERZALNA ODGOVORNOST◀/B>

Hana ARENT

Sa engleskog preveo Ranko Mastilović

Što su teži vojni porazi Vehrmahta na bojnom polju, to veća postaje nacistička pobjeda u političkom ratu koji se tako često a netačno naziva običnom propagandom. Osnovna teza te nacističke političke strategije glasi da između nacista i Nemaca nema nikakve razike, da narod kao jedan stoji uz vlast, i da su sve savezničke nade da će naći neki deo naroda koji nije ideološki zaražen i sva pozivanja na buduću demokratsku Nemačku puka iluzija. Naravno, ta teza implicira da nema nikakve razlike u pogledu odgovornosti, da će nemački antifašisti od poraza trpeti isto onoliko koliko i nemački fašisti, i da su tu razliku saveznici na početku rata povukli isključivo u propagandne svrhe. Dalja implikacija je da će odluka saveznika o kažnjavanju ratnih zločinaca ostati samo prazna pretnja zato što neće moći da nađu nikoga na koga se ta optužba ne bi mogla primeniti.

Da takve tvrdnje nisu puka propaganda i da se oslanjaju na vrlo realne i užasavajuće činjenice, to smo svi naučili tokom poslednjih sedam godina. Organizacije za zastrašivanje koje su u početku bile strogo odvojene od naroda, organizacije u koje su primani samo oni koji su mogli da dokažu svoju kriminalnu prošlost ili spremnost da postanu kriminalci, u međuvremenu su neprekidno proširivane. Zabrana pripadnicima vojske da budu članovi stranke ukinuta je generalnom naredbom koja sve vojnike potčinjava partiji. Dok su zločini, koji su oduvek predstavljali deo dnevne rutine koncentracionih logora još od nastanka nacističkog režima, isprva bili ljubomorno čuvan monopol SS-a i Gestapoa, kasnije su se i pripadnicima Vehrmahtaodeljivali zadaci masovnih likvidacija. Tajnost tih zločina je u početku čuvana svim sredstvima, a svako izveštavanje o njima kažnjavano je kao neprijateljska propaganda. Kasni-

je, međutim, takvi izveštaji šireni su u tajnim kampanjama koje su organizovali sami nacisti, dok se danas o njima otvoreno govori kao "merama za likvidaciju", zato da bi se "Volksgenossen" – koje je zbog organizacionih problema bilo nemoguće uključiti u "Volksgemeinschaft" zločina – primorali da ponesu bar žig saučesništva i svesti o tome šta se događalo. Ta taktika, u vreme kad su saveznici odustali od pravljenja razlike između Nemaca i nacista, predstavlja pobjedu nacista. Da bi se razumela odlučujuća promena političke situacije u Nemačkoj do koje je došlo posle izgubljene bitke za Britaniju, moramo napomenuti da su pre početka rata, pa čak i pre prvih vojnih poraza, samo relativno male grupe aktivnih nacista, u koje nisu bili uključeni čak ni simpatizeri nacizma, kao i podjednako male grupe aktivnih antifašista, znale šta se zaista dešava. Svi drugi, u Nemačkoj i van nje, prirodno su bili skloni da veruju tvrdnjama jedne zvanične, univerzalno priznate vlade pre nego optužbama izbeglica, koje su, budući da su ih iznosili Jevreji i socijalisti, ionako bile sumnive. Čak je i među izbeglicama samo relativno mali broj znao punu istinu, a još manji deo je bio spreman da ponese teret nepopularnosti koji podrazumeva kazivanje istine.

Sve dok su se nacisti nadali pobjedi, organizacije za zastrašivanje bile su strogo odvojene od naroda, a u vreme rata i od vojske. Vojska nije korišćena za vršenje zločina, a pripadnici SS-a su sve više regrutovani iz "kvalifikovanih" redova bilo koje nacije. Da je planirani "Novi evropski poredak" trijumfovao, bili bismo svedoci jedne sveevropske organizacije terora pod nemačkim vođstvom. Teror bi sprovodili pripadnici svih evropskih naroda s izuzetkom Jevreja, kroz organizaciju čija bi se struktura zasnivala na rasnoj

klasifikaciji različitih država. Naravno, ona ne bi poštedela ni nemački narod. Himler je oduvek smatrao da vlast u Evropi treba da bude u rukama jedne rasne elite organizovane u SS-trupe bez ikakvih nacionalnih spona.

Tek su porazi primorali naciste da napuste taj koncept i da se prividno vrate starim nacionalističkim parolama. Aktivno identifikovanje čitavog nemačkog naroda s nacistima bilo je deo tog zaokreta. Mogućnosti da nacionalsocijalizam u budućnosti organizuje neki podzemni pokret zavise od toga da li će uopšte iko moći da zna ko je nacista a ko ne, da li će nestati bilo kakva vidljiva oznaka razlike, a iznad svega da li će pobedničke sile poverovati u to da među Nemcima zaista nema nikakvih razlika. Da bi se to postiglo, bio je nužan sve jači teror u samoj Nemačkoj, a njegov cilj je bio da u životu ne ostavi nijednog čoveka čija bi prošlost ili ugled mogli da posvedoče da je on antifašista. Tokom prvih godina rata režim je bio izuzetno "velikodušan" prema svojim protivnicima, pod uslovom da su ćutali. U kasnijim godinama, međutim, nebrojeno mnogo ljudi je pogubljeno iako nisu predstavljali nikakvu neposrednu pretnju režimu, pošto već godinama nije postojala sloboda kretanja. S druge strane, pravilno predviđajući da će uprkos svim merama predostrožnosti saveznici ipak moći da u svakom gradu nađu po neku stotinu ljudi s besprekornom antifašističkom prošlošću – o čemu će moći da posvedoče nekadašnji ratni zarobljenici ili strani radnici, kao i dokazi o hapšenju ili internaciji u koncentracionim logorima – nacisti su sopstvene poverljive kohorte već snabdeli sličnim dokumentima i svedočanstvima, tako da su ti kriterijumi postali bezvredni. Stoga logoraše u koncentracionim logorima (čiji broj niko tačno ne zna, ali koji se procenjuje na nekoliko miliona) nacisti mogu mirno ili da pobiju ili da ih puste da pobegnu: u malo verovatnom slučaju da prežive (a masakri, poput onoga koji se dogodio u Buhensvaldu, čak nisu ni kažnjivi po zakonu o ratnim zločinima) niko ne bi mogao da ih pouzdano identifikuje.

Da li je ijedna ličnost u Nemačkoj nacista ili antinacista može da odredi samo Onaj ko poznaje tajne ljudskog srca, do kojih ne prodire nijedno ljudsko oko. U svakom slučaju, oni koji danas organizuju antinacistički podzemni pokret u Nemačkoj po kratkom postupku će biti likvidirani ako se ne budu ponašali i govorili kao i nacisti. U zemlji u kojoj pažnju na sebe skreće svako ko nije spreman da ubije na zapovest ili da postane saučesnik ubica, to nije lak zadatak. Utoliko se najekstremniji slogan koji je ovaj rat stvorio kod saveznika, da je "samo mrtav Nemač dobar Nemač", zasniva na činjenici da antinacistu možemo identifikovati samo onda kad ga nacisti obese. Drugi pouzdan znak ne postoji.

II

II

To su stvarni politički pokazatelji koji potkrepljuju optužbu za kolektivnu krivicu nemačkog naroda. Oni su posledica politike koja je u najdubljem smislu anacionalna i antinacionalna, koja je čvrsto rešena da će nemački narod postojati samo pod vlašću svojih sadašnjih vladodržaca, i koja će, ako poraz nacista uključi i fizičko uništenje nemačkog naroda, likovati kao da se radi o najvećoj pobedi. Totalitarna politika, razorivši potpuno neutralnu zonu u kojoj se obično odvija svakodnevni život ljudskih bića, postigla je to da život svakog pojedinca u Nemačkoj zavisi ili od činjenja zločina ili od saučestvovanja u zločinu. Uspeh nacističke pro-

pagande u savezničkim zemljama, izražen u stavu koji se najčešće naziva vansitartizmom, u poređenju s tim je od drugorazrednog značaja. On je proizvod sveopšte ratne propagande, i sasvim se razlikuje od opisanog specifično modernog političkog fenomena. Svi dokumenti i pseudohistorijska ukazivanja na tu tendenciju zvuče kao relativno naivno plagiranje francuske literature iz vremena Prvog svetskog rata – a to što je nekolicina onih pisaca koji su napadima na "perfidni Albion" pre dvadeset pet godina održavali novinske štamparije u pogonu stavivši svoje iskustvo na raspolaganje saveznicima, ne čini nikakvu suštinsku razliku.

Ili, čak i u najdobronamernijim raspravama između onih koji brane "dobre" Nemce i onih koji optužuju "rdave", učesnici ne samo što promašuju suštinu pitanja, već očigledno ne shvataju veličinu katastrofe. Ili se upuštaju u trivijalne opšte komentare o dobrim i lošim narodima i u neverovatno precenjivanje moći obrazovanja, ili prosto usvajaju obrnutu verziju nacističke rasne teorije. U svemu tome postoji izvesna opasnost samo zato što su, posle Čerčilove poznate <1>izjave, </1> saveznici odustali od ideološkog rata, i time nesvesno dali prednost nacistima (koji, ne obazirući se na Čerčila, čak i svoj poraz organizuju ideološki) i omogućili preživljavanje svih rasnih teorija.

Medutim, pravi problem nije dokazivanje onoga što je samoočigledno – da Nemci nisu potencijalni nacisti još od Takitovih vremena, niti onoga što je nemoguće – da svi Nemci gaje nacistička shvatanja. Pravi problem je zapravo kako da se mi ponašamo i kako da podnesemo iskušenje suočavanja s narodom kod kog su granice između kriminalaca i normalnih ljudi, krivaca i nevinih, tako temeljno izbrisane da niko neće moći da razluči da li u bilo kom pojedinačnom slučaju ima posla s potajnim herojem ili nekadašnjim ma-

sovnim ubicom. U takvoj situaciji neće nam pomoći ni definisanje onih koji su odgovorni, ni kažnjavanje "ratnih zločinaca". Takve definicije po samoj svojoj prirodi mogu da se primene samo na one koji su ne samo preuzeli odgovornost na sebe, već koji su stvorili čitav ovaj pakao – pa ipak, ma kako to čudno bilo, njih još uvek nema na spisakovima ratnih zločinaca. Broj onih koji su odgovorni i krivi biće relativno mali. Mnogo je onih koji snose odgovornost bez ikakvog vidljivog dokaza krivice. Mnogo je više onih koji su postali krivi bez i najmanjeg udela u odgovornosti. Među odgovorne u širem smislu moraju biti uključeni svi oni koji su gajili simpatije prema Hitleru dok god je to bilo moguće, koji su pomogli njegovo uspinjanje na vlast, koji su mu aplaudirali i u Nemačkoj i u drugim evropskim zemljama. Ko će se usuditi da sve te dame i gospodu iz visokog društva žigoše kao ratne zločince? Oni, zapravo, i ne zaslužuju taj žig. Oni su nesumnjivo dokazali nesposobnost da procene moderne političke organizacije, neki zbog toga što su sve principe u politici smatrali moralističkim besmislicama, drugi zato što su bili pod uticajem romantične nklonosti prema gangsterima koje su pobrkali s "gusarima" iz nekih prošlih vremena. Pa ipak, ti ljudi koji su bili saodgovorni za Hitlerove zločine u širem smislu, ne snose nikakvu krivicu u strogom smislu. Oni koji su bili prvi saučesnici nacista i njihovi najbolji pomagači istinski nisu znali šta rade niti s kim imaju posla.

Krajnji užas s kojim ljudi dobre volje reaguju kad god se raspravlja o slučaju Nemačke ne izazivaju ti neodgovorni saodgovornici, pa čak ni pojedinačni zločini samih nacista. Užas zapravo izaziva ona ogromna administrativna mašinerija masovnog ubijanja u čijem je opsluživanju moglo biti i jeste bilo zaposleno ne samo na hiljade ljudi, ne samo na desetine hiljada izabranih ubica, već čitav narod: u toj orga-

<1>Govoreći u Donjem domu 24. maja 1944. Čerčil je rekao: "Po mom mišljenju, što je ovaj rat duže trajao, sve više je gubio svoj ideološki karakter". Drugog avgusta te godine zabeležio je "zbrku" koju je izazvala ta izjava i nastavio da je brani. Postajao je sve ubeđeniji ne samo u to da poraz Nemačke mora biti potpun a predaja "bezuslovna", već da posle rata nemačka država mora biti tako preuređena da joj bar narednih pedeset godina bude onemogućeno da postane kontinentalna sila (The War Speeches of Winston S. Churchill, sakupio Charles Eade, tom III, Boston: Houghton Mifflin, 1953, pp. 149-50, 196). – Prim. priređivača. </1>

nizaciji koju je Himler tako pripremio da ne može biti poražena, svako je ili ubica, ili žrtva, ili automat koji maršira preko leševa svojih drugova. U tu mašineriju u početku su birani ljudi iz raznih jurišnih formacija, a kasnije iz bilo koje vojne jedinice ili neke druge masovne organizacije. To što je svako, bez obzira na to da li je neposredno aktivan u nekom logoru smrti, primoran da na ovaj ili onaj način sudeluje u radu te mašinerije masovnog ubijanja – to je ono što je užasno. Jer sistematsko masovno ubijanje – prava konsekvencija svih rasnih teorija i drugih modernih ideologija koje propovedaju da je pravo u sili – kalja ne samo ljudsku uobrazilju, već i okvir i kategorije naše političke misli i akcije. Kakva god da je budućnost Nemačke, nju neće odrediti ništa drugo do neizbežne posledice izgubljenog rata – posledice koje su po prirodi stvari privremene. Ne postoji politički metod za bavljenje nemačkim masovnim zločinima, a uništenje sedamdeset ili osamdeset miliona Nemaca, pa čak i postepeno ubijanje izgladnjivanjem (o čemu, naravno, sanja samo nekoliko psihotičnih fanatika), značilo bi samo to da je pobedila nacistička ideologija, iako su moć i pravo sile pali u ruke drugih naroda.

Kao što ljudsko znanje ne raspolaže političkim rešenjem za zločin administrativnog masovnog ubijanja, tako i ljudska potreba za pravdom ne može da nađe zadovoljavajući odgovor za totalnu mobilizaciju naroda u ime tog cilja. Tamo gde su svi krivi zapravo niko ne može biti **<2>** osuđen. **</2>** Jer, tu krivicu ne prati ni senka, ni puki privid odgovornosti. Sve dok je kazna pravo koje zločincu pripada – a ta paradigma je više od dve hiljade godina temelj osećaja za pravdu i pravo zapadnog čoveka – krivica implicira svest o krivici, a kazna dokaz da je zločinac odgovorna osoba. Kako u tom pogledu stvar stoji, dobro je opisao jedan američki **<3>** dopisnik **</3>** u izveštaju čiji je dijalog dostojan mašte i kreativne moći nekog velikog pesnika.

Pitanje: Da li ste ubijali ljude u logoru?

Odgovor: Da.

P: Da li ste ih ubijali gasom?

O: Da.

P: Da li ste ih žive zakopavali?

O: Dešavalo se ponekad.

P: Da li su žrtve dovodene iz cele Evrope?

O: Pretpostavljam da jesu.

<2>Naravno, to što su se nemačke izbeglice koje su bile te sreće da budu Jevreji ili žrtve ranog gestapovskog proganjanja spasile krivice nije njihova zasluga. Pošto to znaju, i pošto ih još uvek proganja užas zbog onoga što je moglo da im se dogodi, oni u ovakve rasprave često unose ton nepodnošljive moralne superiornosti, koji često, naročito među Jevrejima, može da se pretvori u vulgarno naličje nacističkih doktrina – što se doista i dogodilo. **</2>**

<3>Raymond A. Davies, dopisnik *Jewish Telegraph Agency* i *Canadian Broadcasting Corporation*, poslao je prvi izveštaj s lica mesta o logoru smrti u Majdaneku. – Prim. priređivača. **</3>**

P: Da li ste vi lično pomagali u ubijanju?

O: Apsolutno ne. Ja sam u logoru bio samo blagajnik.

P: Šta ste mislili o onome što se događalo?

O: U početku je bilo loše, ali smo se navikli.

P: Zna li da će vas Rusi obesiti?

O: (Zaplache se.) Zašto. **Šta sam ja uradio?** [Kurziv moj. P.M. nedelja, 12. novembar 1944.]

On zaista nije uradio ništa. On je samo izvršavao naređenja, a otkad je izvršavanje naređenja zločin? Otkad je vrlina pobuniti se? Otkad čovek može biti pristojan samo ako priziva sopstvenu smrt? Šta je onda on uradio?

U svojoj drami o prethodnom ratu, **Poslednji dani čovečanstva**, Karl Kraus spušta zavesu posle uzvika Vilhelma II "Nisam ovo želeo". Užasno komičan aspekt svega toga je što je to bilo tačno. Kad ovog puta bude padala zavesa, moraćemo da slušamo čitav hor kako uzvikuje "Mi to nismo uradili". I mada više nećemo moći da uživamo u elementu komike, užasan aspekt će i dalje biti da je to tačno.

III

III

U pokušaju da razumemo stvarne motive zbog kojih su ljudi postali šrafovi u mašineriji masovnog ubijanja neće nam pomoći spekulacije o nemačkoj istoriji i tzv. nemačkom nacionalnom karakteru, o čijim potencijalima ni oni koji su najbolje poznavali Nemačku nisu, pre petnaest godina, imali ni najmanju predstavu. Mnogo se više može naučiti iz karakteristične ličnosti čoveka koji je sposoban da se hvališe da je on bio organizatorski duh ubijanja. Hajnrih Himler nije jedan od onih intelektualaca koji izrastaju iz maglovite ničije zemlje između boemije i svodništva, a čiji se značaj za strukturu nacističke elite u poslednje vreme sve više naglašava. On nije ni boem kao Gebels, ni seksualni zločinac kao Štrajher, ni izopačeni fanatik kao Hitler, ni avanturista kao Gering. On je "buržuj" sa svim spoljašnjim oznakama uvažnosti, svim navikama dobrog oca porodice koji ne izneverava suprugu i brižno pokušava da osigura pristojnu budućnost svojoj deci; i on je savesno izgradio svoju najnoviju organizaciju terora, koja pokriva čitavu zemlju, na pretpostavci da većina ljudi nisu ni boemi ni fanatici, ni avanturisti, ni seksualni manijaci, već iznad i pre svega zaposleni i dobri porodični ljudi.

Čini mi se da je Pegi porodičnog čoveka nazvao "**grand aventurier du 20e siècle**". Prerano je umro da bi saznao da je taj veliki avanturista takođe i veliki zločinac ovog veka. Toliko smo se navikli da uvažavamo ili dobronamerno ismevamo njegovu iskrenu brigu i usredsređenost na blagostanje porodice, njegovu uzvišenu odlučnost da olakša život svoje supruge i svoje dece, da nismo ni primetili kako se odani **pater familias**, zabrinut samo za svoju sigurnost, pod pritiskom današnjeg ekonomskog haosa pretvorio u nevoljnog avanturistu koji, i pored sve brige i marljivosti, ne može znati šta mu donosi sledeći dan. Poslušnost tog tipa ljudi pokazala se još u najranijim danima nacističkog "**Gleichschaltung-a**". Postalo je jasno da je zbog penzije, životnog osiguranja, bezbednosti svoje supruge i dece, takav čovek bio spreman

da žrtvuje svoja uverenja, svoju čast i svoje ljudsko dostojanstvo. Nedostajala je samo satanska genijalnost jednog Himmlera da otkrije da je posle takvog poniženja on spreman da uradi bukvalno sve, pošto je ulog bio podignut a gola egzistencija njegove porodice ugrožena. Njegov jedini uslov je bio da bude potpuno oslobođen odgovornosti za ono što treba da uradi. I tako upravo on, prosečni Nemač, kojeg nacisti, i pored višegodišnje žestoke propagande nisu mogli da nateraju da ubije Jevrejina (čak ni onda kad je bilo jasno da će takvo ubistvo proći nekažnjeno), danas bez protivljenja opslužuje mehanizam destrukcije. Za razliku od nekadašnjih jedinica SS-a i Gestapoa, Himlerova sveopšta organizacija se ne oslanja ni na fanatike, ni na rođene ubice, ni na sadiste; ona u potpunosti zavisi od normalnosti zaposlenih, porodičnih ljudi.

Ne treba ni da spominjemo tužne izveštaje o Letoncima, Litvancima, pa ni Jevrejima koji su učestvovali u Himlerovoj organizaciji ubica da bismo pokazali da za nalaženje tog novog tipa službenika nije potreban nikakav poseban nacionalni karakter. Oni nisu čak ni prirodne ubice ili izopačeni izdajnici. Nije sigurno čak ni to da bi taj posao obavljali da su u pitanju samo njihovi životi i budućnost. Oni su, ne morajući više da se plaše Boga jer im je savest birokratskim organizovanjem njihove delatnosti bila očišćena, osećali još samo odgovornost za svoje porodice. Transformacija porodičnog čoveka od odgovornog člana društva zainteresovanog za sve javne probleme u "buržuja" koji brine samo za sopstveni život i ne raspolaže nijednom građanskom vrlinom, jeste međunarodni moderni fenomen. Krize našeg vremena – "Bedenkt den Hunger und die grosse Kälte in diesem Tale, das von Jammer schallt" <4>(Breht)</4> – u svakom trenutku mogu da ga pretvore u čoveka rulje i od njega naprave oruđe bilo kakvog ludila i užasa. Kad god nezaposlenošću društvo osujeti normalno funkcionisanje i normalno samopoštovanje malog čoveka, ono ga priprema za taj poslednji stadijum u kom on spremno prihvata bilo koji posao, čak i posao dželata. Jedan

Jevrejin pušten iz Buhenvalda naišao je među SS-ovcima koji su mu dali papire o oslobađanju na nekadašnjeg školskog druga. Nije mu se obratio, samo se zagledao u njega. Ovaj mu je spontano rekao: "Moraš da razumeš, pet godina sam bio bez posla. Oni od mene mogu da naprave sve što žele."

Tačno je da su u Nemačkoj postojali posebno pogodni uslovi za razvoj tog modernog tipa čoveka koji je sušta suprotnost "citoyen"-u, a kojeg smo u nedostatku boljeg termina nazvali "buržujem". Teško da je ijedna zemlja zapadne kulture bila tako malo prožeta klasičnim vrlinama građanskog ponašanja. Ni u jednoj drugoj zemlji privatni život i privatna računica nisu igrali tako veliku ulogu. To je činjenica koju su Nemci u trenucima nacionalne opasnosti vrlo uspešno prikrivali, ali je nikad nisu izmenili. Iza fasade proklamovanih i propagandom širenih nacionalnih vrlina, kao što su "ljubav prema otadžbini", "nemačka hrabrost", "nemačka vernost" i slične, vrebaju njima odgovarajući stvarni nacionalni poroci. Jedva da ima zemlje u kojoj u proseku ima tako malo patriotizma kao u Nemačkoj, a iza šovinističkih tvrdnji o vernosti i hrabrosti krije se fatalna tendencija ka neloyalnosti i izdaji iz oportunističkih razloga.

Međutim, čovek rulje, konačni ishod "buržuja", jeste međunarodni fenomen, i bilo bi nam korisno da ga ne podvrgavamo prevelikim iskušenjima, slepo verujući da je samo nemački čovek rulje sposoban za užasna zlodela. Onaj kog smo nazvali "buržujem" jeste moderni pripadnik mase, ne u uzvišenim trenucima kolektivnog uzbuđenja, već u sigurnosti (danas bi trebalo reći nesigurnosti) sopstvenog privatnog domena. Rascep između privatnih i javnih funkcija, porodice i profesije, on je doveo dotle da u svojoj ličnosti više ne može da nađe nikakvu vezu između njih. Kada ga posao primorava da ubija, on sebe ne smatra ubicom, jer on to ne čini zbog sklonosti ka ubijanju, već zato što mu je to posao. Iz puke strasti on ni mrava ne bi zgazio.

Ako bismo pripadniku te nove profesionalne klase koju je stvorilo naše vreme rekli da treba da odgovara za ono što je

<4>"Pomisli na glad i veliku hladnoću u toj dolini koja odjekuje lelekom." H. Arent je očigledno po sećanju citirala poslednje stihove *Opere za tri groša*, i reč "tama" zamenila rečju "glad": "*Bedenkt das Dunkel und die grosse Kälte / In diesem Tale, das von Jammer schallt.*" – Prim. priređivača. </4>

učinio, on ne bi osećao ništa drugo do da je izneveren. Ali, ako u šoku katastrofe on ipak postane svestan da zapravo nije bio samo službenik nego i ubica, tada njegov izlaz neće biti u pobuni već u samoubistvu – kao što su već mnogi i izabrali put samoubistva u Nemačkoj, gde je jasno da jedan talas samouništenja sledi za drugim. A ni to nam neće biti ni od kakve koristi.

IV

Već mnogo godina srećemo Nemce koji izjavljuju da ih je sramota što su Nemci. Često sam dolazila u iskušenje da odvratim da me je sramota što sam ljudsko biće. Ta elementarna sramota, koju dele mnogi ljudi najrazličitijih nacionalnosti, poslednje je što je ostalo od našeg osećanja međunarodne solidarnosti, i ona još uvek nije dobila adekvatan politički izraz. Opčinjenost naših očeva čovečanstvom nije samo lakomisleno ignorisala nacionalno pitanje, već, još gore, nije ni poimala užas ideje o čovečanstvu i judeo-hrišćanske vere u jedinstveno poreklo ljudske rase. Nije nam bilo nimalo prijatno kad smo morali da pokopamo lažne iluzije o "plemenitom divljaku" pošto smo otkrili da je čovek sposoban da bude ljudožder. Od tada, narodi su se bolje upoznali i sve više saznavali o zločinačkim potencijalima čoveka. Stoga su se sve više okretali od ideje o čovečanstvu i postajali sve podložniji doktrini rase, koja poriče i samu mogućnost zajedničke ljudskosti. Instinktivno su osetili da ideja čovečanstva, bez obzira na to da li se javlja u verskoj ili humanističkoj formi, implicira obavezu opšte odgovornosti koju oni ne žele da preuzmu. Jer, ideja čovečanstva, očišćena od svakog sentimentalizma, nosi vrlo ozbiljnu konsekvencu da u jednoj ili drugoj formi čovek mora preuzeti odgovornost za sve zločine koje čini čovek, i da svi narodi dele teret zla počinjenog od strane svih drugih. Sramota što si ljudsko biće je potpuno individualan i još uvek nepolitički izraz tog uvida.

Političkim jezikom rečeno, ideja čovečanstva koja ne is-

ključuje nijedan narod i nikome ne nameće monopol krivice, jedina je garancija da jedna "superiorna rasa" za društvom ne oseti obavezu da sledi "prirodni zakon" o pravu moćnih i uništi "inferiorne rase nedostojne života". Time bismo se na kraju jedne "imperijalističke epohe" mogli naći u situaciji u kojoj bi nacizam ličio na sirovu prethodnicu budućih političkih metoda. Svakoga dana postaje sve teže slediti neimperijalističku politiku i čuvati nerasistička uverenja, zato što svakoga dana postaje sve jasnije koliko je čovečanstvo težak teret za čoveka.

Možda su Jevreji, čijim precima dugujemo prvi začetak ideje o čovečanstvu, znali nešto o tom teretu kad su uveli običaj da svake godine kažu "Oče naš i kralju, grešni smo pred tobom", preuzimajući na sebe ne samo grehe sopstvene zajednice, već i sve ljudske prekršaje. Oni koji su danas spremni da u modernoj verziji krenu tim putem ne zadovoljavaju se, užasnuti nepojmljivim potencijalima nemačkog nacionalnog karaktera, licernom izjavom – "Hvala Bogu, ja nisam takav". Oni su, u strahu i trepetu, konačno shvatili na šta je sve čovek spreman – i to je doista preduslov svakog modernog političkog mišljenja. Takvi ljudi neće biti dobri službenici osvete. Ovo je, međutim, izvesno: na njih i samo na njih, ispunjene iskrenim strahom od neizbežne krivice ljudske rase, možemo se pouzdati da će se neustrasivo, beskompromisno i svuda boriti protiv neizrecivog zla koje je čovek sposoban da proizvede.

Naslov originala: "Organized Guilt and Universal Responsibility", preuzeto iz: Hannah Arendt, *Essays in Understanding 1930-1954*, ed. Jerome Kohn, New York-San Diego-London: Harcourt Brace & Company, 1994. Prvi put objavljeno u *Jewish Frontier*, 12/1945, pod naslovom "Nemačka krivica".